

اصول و مبانی جغرافیای شهری

گردآوری و تألیف

غلامعلی خمر

عضو هیأت علمی دانشگاه زابل

چاپ اول

۱۳۸۵

نشر قومس

سرشناسه:	خمر، غلامعلی، ۱۳۴۴-
عنوان و پدیدآور:	اصول و مبانی جغرافیای شهری / تألیف غلامعلی خمر.
مشخصات نشر:	تهران، قومس، ۱۳۸۵.
مشخصات ظاهری:	۴۰۵ ص.
شابک:	۹۶۴-۸۸۱۱-۱۰-۵
یادداشت:	فیفا
یادداشت:	کتابنامه.
یادداشت:	نمایه.
یادداشت:	واژه‌نامه.
موضوع:	جغرافیای شهری - آزمون‌ها و تمرین‌ها (عالی).
موضوع:	جغرافیای شهری - راهنمای آموزشی (عالی).
موضوع:	آزمون دوره‌های تحصیلات تکمیلی.
رده‌بندی کنگره:	۶ الف ۸ خ / GF۱۲۵
رده‌بندی دیویی:	۳۰۴/۲
شماره کتابخانه ملی:	۲۸۱۳۴-۸۵ م

☆ نام کتاب: اصول و مبانی جغرافیای شهری

* گردآورنده و مؤلف: غلامعلی خمر

* ویراستار: احمد سنجولی

* حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی هما (امید سیدکاظمی)

* نوبت چاپ: اول ۱۳۸۵

* تیراژ: ۲۰۰۰ جلد

* لیتوگرافی و چاپ: سعیددانش

* صحافی: سعیددانش

* ناشر: نشر قومس، تهران، میدان انقلاب، اول آزادی، بعد از جمالزاده

خیابان والعصر، تقاطع فرصت، شماره ۱۰۴

* تلفن و نمابر: ۶۶۹۳۲۷۹۷

* صندوق پستی: ۱۳۹۱-۱۳۱۴۵

* نشانی اینترنتی: www.ghoomes-pub.com

* نشانی فروشگاه اینترنتی: www.iketab.com

* قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
---------------	----

بخش اول

فصل اول، تاریخچه شهر و شهرنشینی (۱۳)

قدیمی‌ترین شهرها در تاریخ.....	۱۵
دلایل پیدایش شهرها.....	۱۷
زندگی شهری در دوره‌های تاریخی و بررسی نظریه‌های مربوط به پیدایش شهرها.....	۱۸
ویژگیهای شهرها در سیر مدنیت.....	۲۰
۱- نظریه هیدرولیک یا مبنای محیط‌گرایی: مفهوم مازاد تولید.....	۲۱
۲- نظریه اقتصادی: شهر به عنوان یک بازار.....	۲۳
۳- نظریه شهر به عنوان یک پایگاه نظامی و دفاعی.....	۲۴
۴- نظریه مذهبی: گسترش معابد و عبادتگاهها.....	۲۴
نتیجه‌گیری از نظریه‌ها.....	۲۵
آغاز زندگی شهری.....	۲۶
اولین شهرها در تاریخ.....	۲۷
مرفولوژی شهرهای یونانی.....	۲۸
مرفولوژی شهرهای رومی.....	۳۰
مرفولوژی شهری و زندگی در شهرهای قرون وسطی.....	۳۲
مرفولوژی شهرهای دوره رنسانس.....	۳۴
مرفولوژی و کارکرد شهرهای ماقبل صنعتی.....	۳۷
۱- شهرهای فنودالی.....	۳۸
۲- شهرهای تجاری.....	۳۹
۳- شهرهای استبدادگران.....	۴۰

۴۱	 مفهوم شهرنشینی
۴۲	 مفهوم شهرگرایی
۴۳	 دنیای شهرنشین
۴۴	 تعریف شهر و ناحیه
۴۴	 مفهوم شهر از دیدگاه اقتصادی
۴۵	 طبقه‌بندی شهرها برحسب سیستمهای اقتصادی و اجتماعی
۴۶	 مجموعه تستهای فصل اول
۵۶	 پاسخنامه فصل اول

فصل دوم: مفاهیم و مطالعات جغرافیای شهری (۵۹)

۶۱	 جغرافیای شهری چیست؟
۶۱	 تعریف جغرافیای شهری
۶۲	 شهر از دیدگاه جغرافیا
۶۳	 مفاهیم و تعاریف گوناگون شهر از دیدگاه دانشمندان خارجی
۶۳	 تعریف و مفاهیم شهر از نظر اساتید جغرافیای دانشگاههای کشور
۶۵	 جمع‌بندی
۶۵	 خصیصه‌های شهری در نواحی مختلف جغرافیایی
۶۵	 مطالعات جغرافیای شهری
۶۶	 سیر تکوینی جغرافیای شهری
۶۷	 ویژگیهای شهرهای جهان سوم
۶۹	 پیش‌اسلامی و جغرافیای شهری
۶۹	 سیمای جغرافیایی شهرهای اسلامی
۶۹	 تحول تاریخی شهرهای اسلامی
۷۱	 ویژگیهای شهرهای اسلامی
۷۳	 موقع و مقر جغرافیایی شهر
۷۴	 موقع مطلق و موقع نسبی شهر
۷۵	 تفاوت و تعریف واژه‌های مادرشهر، کلانشهر، مگالاپلیس، منطقه شهری و.....
۷۷	 منطقه شهری
۷۸	 شبکه شهری
۸۰	 شبکه شهری همکار یا کنوریاسیون
۸۲	 کلانشهر
۸۳	 مادرشهر Metropolis
۸۴	 ویژگیهای مهم مادرشهرها
۸۴	 توپوگرافی اجتماعی مادرشهرها
۸۵	 اقتصاد مادرشهرها

۸۵	سایر اشکال توسعه مادرشهرها
۸۷	مرزهای دهشهر
۸۷	زمینهای دهشهر به عنوان یک واحد سرمایه‌گذاری
۸۸	موقع جغرافیایی شهرها و اشکال آن
۸۸	موقع چهارراهی شهرها در ناحیه متجانس
۸۹	شهرهای چهارراهی رودخانه‌کنار
۸۹	سیستمهای شهری
۱۰۹	دینامیک یا پویایی درون‌شهری
۱۰۹	جابه‌جایی نقشها
۱۱۱	پویایی شهرنشینی
۱۱۲	پویایی بخش مرکزی شهرها
۱۱۲	زندگی و مرگ شهر
۱۱۳	نظریه کیفیت رشد و تکامل شهر
۱۱۴	مطالعه تطبیقی در جغرافیای شهری
۱۱۵	سطوح تحلیلی در جغرافیای شهری
۱۱۶	مجموعه تستهای فصل دوم
۱۲۴	پاسخنامه فصل دوم

فصل سوم: الگوها، نقشه‌ها و ساختارهای شهری (۱۳۵)

۱۲۷	طرح؛ نقشه و ساختار شهری
۱۲۹	الگوهای از نقشه شهری
۱۲۹	نقشه‌های شهری
۱۳۰	نقشه شعاعی
۱۳۲	نقشه شطرنجی
۱۳۲	شهر گسترده (شطرنجی)
۱۳۴	نقشه‌های کوچه‌شهری یا طولی
۱۳۵	«مقطع مدل گسترده»
۱۳۶	شهر در مدل کهکشان
۱۳۸	نقشه و مرفولوژی شهری
۱۴۰	شکل‌گیری و توسعه شهری
۱۴۰	توسعه و واژه‌شناسی ارگانیک شهری
۱۴۱	رشد پیوندی
۱۴۱	رشد ستاره‌ای
۱۴۴	توسعه دردآور شهری (زاغه‌ها و حلبی‌آبادها)
۱۴۵	توسعه چنددهسته‌ای

۱۴۶	 حومه
۱۴۷	 اعمار شهرها
۱۴۸	 نظریات مربوط به ساخت شهر
۱۴۸	 ساخت اکولوژیک شهر
۱۴۸	 ساخت شهر به صورت دایر متحدالمرکز
۱۵۲	 نظریه مکان مرکزی
۱۵۳	 فرضیات و اصول نظریه کریستالر
۱۵۴	 سلسله مراتب شهری و نظریه والتر کریستالر
۱۵۴	 کم و کاستهای نظریه کریستالر
۱۵۶	 مفهوم آستانه در نظریه مکان مرکزی
۱۵۶	 ساخت قطاعی شهر
۱۵۹	 ساخت ستاره ای شهر
۱۶۱	 ساخت چند هسته ای «نظریه چنسی هریس و ادوارد اولمن»
۱۶۳	 علل تشکیل ساخت چند هسته ای
۱۶۵	 ساخت عمومی شهرها «نظریه رابرت دیکنسون»
۱۶۶	 نظریه واحدهای همسایگی (خودیار-خودگردان)
۱۶۹	 نتیجه گیری
۱۷۰	 ساخت طبیعی شهرها
۱۷۰	 ساخت خطی یا کریدوری
۱۷۳	 نظریه باغشهر
۱۷۸	 شهر صنعتی
۱۷۸	 نظریه شهرهای صنعتی تونی گارنیه
۱۸۰	 شهرهای جدید و مکتبهای جغرافیایی
۱۸۴	 شهرهای استعمارزده
۱۸۵	 تأثیرات اروپاییان در شهرهای استعمارزده
۱۸۶	 ساخت شهرهای استعمارزده
۱۸۸	 مجموعه تستهای فصل سوم
۲۰۵	 پاسخنامه فصل سوم

فصل چهارم: شهرسازی؛ مفاهیم و نظریات (۲۰۷)

۲۰۹	 تحولات شهرسازی
۲۱۰	 کامپلو زیت و رفرم شهرها
۲۱۱	 اتو واگنر و ایجاد فضاهای باز در محلات
۲۱۲	 ابنزر هاوارد و شهرهای باغمانند
۲۱۴	 وحدت شهر و محیط طبیعی آن «نظریه پاتریک گدس»
۲۱۵	 شهرهای نوآرمانند «نظریه سوریا ای ماتا»

۲۱۵	 پارکهای صنعتی
۲۱۶	 انواع پارکها
۲۱۷	 طرح واحدهای خودیار «نظریه کلرنس پری»
۲۱۹	 مجموعه تستهای فصل چهارم
۲۲۳	 پاسخنانه فصل چهارم

فصل پنجم: جمعیت شهری (۲۲۵)

۲۲۸	 روش مطالعات جمعیتی در شهرهای کشورهای صنعتی
۲۲۸	 ترکیب و ساختار جمعیت شهری
۲۳۲	 حرکات طبیعی و جغرافیایی
۲۳۵	 ویژگیهای ساختار جمعیتی شهرهای کشورهای رو به رشد
۲۳۷	 مجموعه تستهای فصل پنجم
۲۴۰	 پاسخنانه فصل پنجم

فصل ششم: نقش و کارکرد شهری (۲۴۱)

۲۴۴	 ارزیابی نقش شهرها
۲۴۶	 نقش نظامی و تدافعی
۲۴۷	 نقش تجارتي یا بازرگانی شهر
۲۴۷	 نقش صنعتی شهر
۲۴۷	 نقش تفرجگاهی و بهداشتی و توریستی شهر
۲۴۷	 نقش علمی و مذهبی شهر
۲۴۸	 شهرهای چندنقشی
۲۴۸	 بازتاب نقش حاکم در سیمای جغرافیایی شهر
۲۴۸	 ۱- شهرهای نظامی
۲۵۱	 ۲- شهرهای معدنی
۲۵۴	 شهرهای مکارهای
۲۵۴	 مرکز بازرگانی و ارشادی شهرها یا C.B.D
۲۵۶	 تیپولوژی شهری
۲۵۶	 تیپولوژی جغرافیدانان آمریکایی و سوندی
۲۵۸	 تیپولوژی جغرافیدانان فرانسه
۲۵۸	 روش اجرایی ماکس دریو
۲۵۹	 روش اجرایی ژاکلین بوژو گارنیه و ژرژ شابو
۲۶۲	 مجموعه تستهای فصل ششم
۲۶۸	 پاسخنانه فصل ششم

فصل هفتم: متابولیسم شهری (۲۶۹)

۲۷۲	۱- نیازهای ارگانیک شهری
۲۷۲	نیاز به اکسیژن
۲۷۳	نیاز شهرنشینان به آب
۲۷۶	تدارکات غذایی شهرها
۲۷۷	تدارک مصالح ساختمانی و مواد اولیه شهرها
۲۷۸	مصرف نیرو در شهرها
۲۸۰	۲- ضایعات ارگانیک شهری
۲۸۰	مایعات: راندن گازها از شهر: زباله‌ها و ضایعات مقاوم
۲۸۲	راندن گازها از شهر
۲۸۵	زباله‌ها و ضایعات مقاوم
۲۸۶	۳- تغییر محیط‌های طبیعی
۲۸۶	بی‌نظمی در جریان‌های هیدرولوژیکی
۲۸۷	آب و هوای شهری
۲۹۰	مجموعه تست‌های فصل هفتم
۲۹۴	پاسخنامه فصل هفتم

فصل هشتم: صنعت توریسم (۲۹۵)

۲۹۸	سیر تاریخی توریسم
۲۹۸	توریسم در رُم و یونان باستان
۲۹۹	توریسم از قرن ۱۶ تا قرن ۱۸
۲۹۹	دوران نوین
۲۹۹	مفهوم توریسم و ماهیت آن
۲۹۹	انواع توریسم
۳۰۱	ژئواکونومیک عاملی در عرضه توریسم
۳۰۲	توان جاذبه شهرها
۳۰۳	آینده جهانگردی توریسم
۳۰۴	مجموعه تست‌های فصل هشتم
۳۰۶	پاسخنامه فصل هشتم

فصل نهم: سیستم اطلاعات جغرافیایی و جغرافیای شهری (۳۰۷)

۳۰۹	تکنولوژیهای اطلاعات جغرافیایی
۳۰۹	تعریف سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)
۳۱۰	سیستم اطلاعات جغرافیایی و جغرافیای شهری

۳۱۱	اهداف سیستم اطلاعاتی
۳۱۱	کاربردهای GLs
۳۱۴	زیرسیستمهای GLs
۳۱۴	نتیجه گیری
۳۱۶	مجموعه تستهای فصل نهم
۳۱۸	پاسخنامه فصل نهم

فصل دهم: منابع و مآخذ (۳۱۹)

	منابع و مآخذ
--	--------------

بخش دوم: مجموعه تستهای کامل

۳۲۷	مقدمه
۳۲۸	منابع و مآخذ آزمون
۳۲۹	مجموعه تستهای آزمونهای سالهای گذشته
۳۷۳	پاسخنامه تستها
۳۷۸	پاسخهای تشریحی
۴۰۰	نمایه نامها
۴۰۲	نمایه موضوعی

پیشگفتار

خدای را سپاس می‌گوییم که توفیق رفیق این‌بنده خود کرد تا خدمتی هرچند ناچیز به پیشگاه جویندگان علم و دانش عرضه کند.

امروزه علم جغرافیا همچون علوم دیگر گسترش و گرایشهای بسیاری یافته است. در این میان مطالعه جغرافیای شهری از اهمیت و اولویت خاصی برخوردار است چرا که به مطالعه شهرها به عنوان تبلور عینی و تکامل‌یافته فعالیتهای بشری می‌پردازد.

در حقیقت شهرها پرجمعیت‌ترین، شلوغ‌ترین، جذاب‌ترین و در عین حال پیچیده‌ترین مکانهای جغرافیایی هستند که از دیرباز جغرافیدانان را مسحور خود کرده‌اند.

شهرها در واقع ترکیبی از تمامی فرآیندهای اقتصادی، سیاسی اجتماعی و فرهنگ ملی و ناحیه‌ای می‌باشند که هرچند در ابتدا به صورت کمی و سطحی مورد بررسی قرار می‌گرفتند ولی در حال حاضر به وسیله جغرافیدانان دقیق‌تر و علمی‌تر بررسی شده و به کیفیت زندگی اجتماعی بیش از دیگر موضوعات شهری توجه می‌شود.

پرواضح است که مرزهای سنتی جغرافیای شهری به سرعت شکسته شده و شناخت، ارزیابی و بهبود کیفیت زندگی شهری، ورای یک شاخه علمی خاص قرار گرفته است. با وجود این، جغرافیدانان در ارزیابی کیفیت زندگی شهری و بهبودبخشی به شرایط آن، با مفاهیم جامع علم جغرافیا و بررسیهای فضایی، رفتاری بیش از متخصصان دیگر رشته‌های علمی، سهم دارند و فقط در جغرافیای شهری محیط رفتاری با همه ابعادش تحلیل می‌شود.

امروزه در جغرافیای شهری با مطالعه الگوها و فرایندهای تشکیلاتی شهرها سعی می‌شود با استفاده از مکتبها و نگرشهای مختلف، مدلها و الگوهایی ارائه گردد که قادر باشد تغییرات را پیش‌بینی و الگوهای سکونتی مؤثرتر و کارآمدتر را جهت رفع مشکلات و معضلات پیچیده شهری مطرح نماید.

در این مجموعه نیز سعی شده این الگوها و فرایندهای تشکیلاتی و تاریخی از کتب مختلف داخلی و خارجی و با استفاده از کتب و نظریات دانشمندان جغرافیای شهری گردآوری شود.

این کتاب که حاصل چند سال تدریس درس مبانی جغرافیای شهری و برگزاری کلاسهای آمادگی برای کنکور کارشناسی ارشد می‌باشد؛ شامل دو بخش مجزا است.

بخش اول مشتمل بر ۹ فصل و منطبق بر سرفصلهای مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در مقطع کارشناسی می‌باشد که در پایان هر فصل نیز تستهای

مربوط به همان فصل تهیه گردیده است تا هم خواندن مطالب هدفمند گردد و هم مطالب با دقت بیشتری مورد توجه قرار گرفته و ماندگار شود.

بخش دوم مشتمل بر ۵۰۰ تست آزمون کارشناسی ارشد سالهای گذشته است که در پایان کتاب پاسخ تشریحی سؤالات نیز ذکر گردیده است.

در هر صورت با توجه به تنوع و فراوانی مطالب جغرافیای شهری، تهیه کتابی که جامع بوده و مرجعی قابل اعتماد برای دانشجویان باشد کار بسیار سختی است که اگر اصرار و درخواست همکاران و دانشجویان نمی بود هرگز به چنین کاری اقدام نمی کردم.

در اینجا جا دارد پیشاپیش از محضر دانشمندان خوشنام و بزرگوار جغرافیای شهری ایران پوزش طلبیده و ضمن طلب مغفرت به روح مصفای بنیانگذار و پدر جغرافیای شهری ایران جناب آقای دکتر شکویی؛ تشکر خالصانه خویش را از دیگر اساتید جغرافیای شهری علی الخصوص:

جناب آقای دکتر رهنمایی، دکتر پوراحمد، دکتر پاپلی یزدی، دکتر فرهودی، دکتر فرید، دکتر بیک محمدی، دکتر مؤمنی، دکتر رضوانی، دکتر زیاری، خانم دکتر بهفروز، دکتر صرافی، دکتر منشی زاده و... ابراز نمایم.

همچنین مراتب سپاس و امتنان خود را از مسئولین محترم نشر قومس، آقای عباسی و مقدم و حروفچینی هما، آقای امید سیدکاظمی و کلیه عزیزانی که در تهیه و چاپ این کتاب یاریگر بوده اند، اعلام می دارم و توفیق روزافزون آن بزرگواران را از خداوند متعال خواهانم و در خاتمه از خوانندگان سخن سنج و فرزانه ای که با مطالعه دقیق و منتقدانه خود بر این بنده منت می گذارند، انتظار دارم که با نمودن لغزشها و ارائه نارساییها، اینجانب را در راه رفع نقایص و کامل کردن آن یاری فرمایند.

غلامعلی خمر
عضو هیات علمی
گروه جغرافیای دانشگاه زابل